

פרק שלשה עשר

מערכת אוצר בית דין ארצית

כדי לאפשר את הרחבת מעגל שמירת השמיטה בארץ יש צורך בהקמת מערכת אוצר בי"ד שתשווק את הפירות באמצעות מערכות השיווק הקיימות. רק כך ניתן יהיה לטפל בכמויות פרי גדולות באופן יעיל.

החסרון שבהקמת מערכת אוצר בי"ד כללית הוא, שמערכת כזו עלולה להפוך למכשיר טכני, שיהווה כיסוי הלכתי רופף למסחר רגיל בפירות שביעית. בפרק זה בכוונתי לנסות להתוות כיוון למערכת ארצית יעילה, שתסתייע במערכות השיווק הקיימות, ועם זאת, תהיה מערכת אוצר בי"ד אמיתית ומהודרת מבחינה הלכתית.

1. מהותו ומקורו של אוצר בית דין

הרעיון של אוצר בית דין לקטיף ולשיווק פירות שביעית מקובל ומוסכם באופן עקרוני על פוסקי ההלכה¹, בתנאי שביה"ד המנהל את האוצר ימלא את תפקידו כראוי מבחינה הלכתית. כיוון שנושא זה של אוצר בית-דין - יסודותיו, מקורותיו, מבנהו והלכותיו - סוכם בכל הספרים העוסקים בנושא השמיטה², אקצר בכל הנוגע לביסוס ההלכתי המפורט והבאת המקורות וההוכחות לעצם הרעיון של אוצר בית דין, ואסתפק בתיאור המבנה

1. הרמב"ם לא הביא את התוספתא העוסקת בנושא זה (ריש פ"ח) להלכה. אע"פ כן נראה, שאין מאן ראייה שהרמב"ם הולק על היתר זה, ויתכן ולא הביאה כיוון שאין הלכה זהובה לנהוג כך, והתוספתא רק מביאה שיטה מעשית כיצד בי"ד נהג לסייע בחלוקת פירות שביעית. (אך ראה רדב"ז פ"ז מ"ג ובמשנ"י בקונטרס מכירת פ"ש ואוצר בי"ד סעיף י"ג, ואכמ"ל). והרמב"ן עה"ת (ויקרא כ"ה ז) הביאה, באופן שמשמע שהוא מקבלה להלכה: "הגיע זמן תאנים - שלוחי בי"ד שוכרין פועלים ועודרים אותם ועושים אותם דבלה. הגיע זמן זיתים - שלוחי בי"ד שוכרין פועלים ומוסקין אותן ועוטנין אותן בבית הבד וכוונסין אותן בחביות ומכניסים אותם באוצר שבעיד" וכו'.

לשון התוספתא שבידנו אינו גרורה כל צרכה, ונראה שהתוספתא שבידנו חסרה או משובשת, שהרי היא פותחת "בראשונה היו" ולא ברור מה השינוי בין המנהג בראשונה ובין מה שנעשה כעת (ועיין "תוספתא כפשוטה"). בכל אופן, החירוש שבה ברור, והוא, שביה"ד רשאי לאסוף את יכול השמיטה המופקר כולו (דבר שאסור לאדם פרטי), לטפל בו ולהכינו לשימור במחסניו, ולאחר מכן, לדאוג לחלק את היכול באופן מביקד לציבור. לצורך כך, רשאי ביה"ד גם לשכור פועלים ולשלם להם מקופת הציבור. מפשט הדברים נראה שכוונת התוספתא היא, ש"בראשונה" לא היו ביה"ד שוכרין פועלים, אלא היו יושבים בשער העיר, וכל מי שהיה נכנס לעיר לאחר שלקט בשדות מיכול השמיטה, ביה"ד היו "מחורמים" ממנו את כל העודף שהיה ברשותו מעבר לג' סעודות, ומכניסים את העודף שהחרימו לאוצרם. לעומת זאת, בתקופה מאוחרת יותר, שכרו פועלים שהם היו קוצרים מהשדה את היכול ישירות עבור ביה"ד, והיו מטפלים בפרי כדי לאפשר את שימורו (עושים דבלה, שמן, יין וכו'). לא ברור האם בראשונה היו ביה"ד מטפלים בפרי טיפול דומה. מלשון התוספתא משמע שלא, אך לכאורה, פשוט שהיו צריכים לדאוג לשימור הפרי, אם הם הכניסו אותו לאוצרם.

2. ראה בהרחבה בקונטרס מכירת פ"ש ואוצר בי"ד כמשנ"י פ"ז מ"ג (ח"ג), ובקונטרס "ושבתה הארץ" בסוף שו"ת משנת יוסף ה"א, ובפרק "אוצר בי"ד בתקופת הח"ל ובימינו" - בספר "הארץ ומצוותיה" לר"א גולדברג, וסיכום מורחב ב"הליכות שדה" גיליון היובל, ולאחרונה, מאמריהם של הרב אלישיב קנהל והרב ראובן הילר במשנת השמיטה ושל הרב שניאור רוח בשו"ת חלקת השדה א ועוד.

המעשי הרצוי של בית הדין, ובהצעות מעשיות לגבי ההסכמים הראויים בין ביה"ד לחקלאים.

באופן כללי, רעיון אוצר ב"ד המקובל כיום, הינו פשוט ביסודו: לחקלאי אסור למכור את תוצרת שדהו, והוא חייב להפקיר את כל יבולו, לכן, אין הוא מעוניין וגם אין הוא יכול להשקיע בשדה זה עבודה הנחוצה לצורך קבלת יבול בשביעית, שהרי עבודה כזו תהיה ללא כל תמורה, כיוון שכל אחד יוכל לבוא וללקוט מיבול שדהו, והוא לא יהיה רשאי להשתלט על יבול זה ולגבות בעבורו את שכר עבודתו. מאותה סיבה החקלאי ודאי לא יעמיס על עצמו הוצאות מיותרות של מים, ריסוסים וכדומה - דברים הנחוצים לצורך יבולי שנת השמיטה, העתידים להיות מופקדים לכל. מובן גם, שאין כל סיבה - ואף יש איסור - שהחקלאי יקטוף את פירות שדהו, יארוז אותם וישלח אותם לשווקים, שהרי הפירות הם הפקר ואין הוא רשאי למוכרם.

לכן, בית הדין - שאיננו משמש במקרה זה כגוף רבני שיפוטי, אלא כגוף ציבורי הדואג לציבור ולצרכיו - מקבל על עצמו, כנציג הציבור ולטובת הציבור (ולא לטובת החקלאי ולצורך פתרון בעיותיו הפרטיות), את הטיפול במטע המופקר. הוא דואג בשנת השמיטה לכל הטיפול הנחוץ (והמותר) לצורך הפירות. לאחר מכן, הוא זה שקוטף את הפירות, שומר אותם במידת הצורך במחסניו (באוצרותיו - אלו שעל שמם מכונה השיטה "אוצר ביה"ד"), ומחלק אותם לציבור בהתאם לכמויות המותרות.

2. פעולת בית הדין לפני שלב הקטיף - שינוי המציאות בימינו

התוספתא, הרמב"ן והמקורות הקדומים המזכירים מערכת זו של אוצר בית דין, (ראה לעיל הערה 1) מדברים על ביה"ד המתחיל לפעול רק בשלב קטיף הפירות. אך לכאורה, אין כל סיבה הלכתית להעלות פקפוק באשר לאפשרותו של ביה"ד להתחיל בטיפול במטע מוקדם יותר, אם הוא פועל בהתאם למותר ולאסור מבחינת הלכות עבודת השדה והמטע בשמיטה.

סביר להניח, שהתוספתא מדברת על תחילת פעילותו של ביה"ד רק בעת הקטיף, כיוון שקודם לכן לא היה נחוץ לעשות מלאכות המותרות בשביעית. זמירה וגיוזום אסורים בשמיטה, השקיה לקיום העצים ניתנה במידה מספקת באותם ימים, ע"י הבעלים שלא רצו שעציהם יפגעו בשמיטה, כך שגם ללא כל טיפול מיוחד מטעם בית הדין היו יבולי פירות כמעט רגילים.

לעומת זאת, המציאות בעידן החקלאות המודרנית שונה לחלוטין. אינטנסיביות הגידול, צפיפות המטעים, הטיפול המלאכותי, אזורי הנטיעות ועוד - מביאים לכך שכיום נחוץ טיפול רב יותר מאשר בעבר כדי לקבל יבולי פרי. שיטות הגידול המקובלות כיום גורמות לניצול מקסימלי של העץ, מעבר לכוחותיו ויכולתו הטבעית - דבר זה דורש לתת למטע סיוע מלאכותי. יש צורך בדילול הפרי שעל העץ כדי שהעץ לא יכרע תחת הנטל הכבד מכדי כוחותיו הטבעיים. יש צורך לספק לו יותר חומרי מזון. יש להגן עליו יותר

מפני מזיקים, המאיימים כיום על העצים והיבול הרבה יותר מאשר בעבר, בין השאר, עקב הפרת האיזון האקולוגי הטבעי לו רגיל היה העץ בעבר.

אם כתוצאה משינוי המצב, טיפולים אלו הנחוצים לצורך השגת היבול מותרים בשמיטה, האינטרס בטיפולים אלו הוא של מי שעתיד לזכות בפירות, דהיינו, של הציבור. על כן פשוט לכאורה, שאין כל מניעה שהציבור (או במקרה דנן, בית הדין המשמש כנציג הציבור הפועל לטובתו) ידאג, שהמטעים אכן יקבלו את הטיפול הנחוץ להם, גם לפני עונת הקטיף.³

3. הסכמת בעל השדה לפעולות ביה"ד

שינוי זה גורר בעקבותיו שינוי נוסף. בעבר, כשבית הדין טיפל רק בקטיף הפירות ובשיווקם, הוא לא היה זקוק להסכמת בעלי המטע לכך, שהרי התורה הפקירה את הפירות.⁴ כיום, לצורך הטיפול המוקדם במטע, נחוצה הסכמת בעלי המטע. זאת, כיוון שלא מצינו שהמטע מופקר בשנת השמיטה לכל המעוניין לרדת ולטפל בו ללא רשות בעל המטע. בודאי ובודאי שאין ספק ואין "הוא אמינא", שלביה"ד יהיה מותר להשתמש במערכות ההשקיה או במערכות הטיפול האחרות השייכות לבעלים ללא רשותם והסכמתם, שהרי מערכות אלו אינן הפקר בשנת השמיטה. לכן, אין כל איסור על בעל השדה למנוע מבית הדין את הכניסה לשדהו לצורך הטיפולים הנחוצים לפני שלב הקטיף, ואין בכך כל איסור של שמירת שדהו בשביעית.

אם כן, ללא הסכמתם של בעלי המטע לכך שביה"ד יטפל בשדה בשנת השמיטה, וללא הסכמתם לתת לביה"ד רשות להשתמש בכליהם ובמערכות ההשקיה והדישון שלהם, אין לביה"ד סמכות ורשות לעשות כן, ולציבור לא תהיה תוצרת חקלאית בשנת השמיטה (שהרי, כאמור, המציאות כיום היא שללא טיפול כזה, במקרים רבים, לא תהיה כל תוצרת

3. לפי זה וראה, שאין כל בעיה והערמה בשימוש בתקנת אוצר ביה"ד גם בשלבים שלפני הקטיף והשיווק שעליהם מדובר בתוספתא, ולא כפי שמשמע מדברי כמה מקורות הדנים בסוגייה זו. ראה למשל את דברי הגר"ש ישראל במאמרו "השמיטה במהלך הדורות" שנדפס כחקדמה ל"בצאת שנה": "יש כאן הכרח להרחיב את הדין של שלוחי ב"ד... גם על העיבורים, ולהשתמש בזה גם כלפי הבעלים עצמם, אע"פ שיש כאן הערמה בולטת וכמעט ביטול של הפקר הפרי למעשה. ברור שגם כאן הפרצה דחוקה ואף בזה אין לראות פתרון של קבע" (שם פרק ה).

4. וכן הופקר השדה או המטע לדריסת כל אדם לצורך לקיטת הפירות. ראה במכילתא שצריך לפרוץ פרצות בשדהו שיוכל כל אחד להיכנס וללקוט כרצונו. רק משתרד רביעה שניה רשאים הבעלים למנוע כניסת זרים לשדותיהם. וכן דייק הגר"ש אויערבך מדברי הרמב"ם "ויד הכל שווין בו בכל מקום", שכונתו לומר שהתורה הפקירה גם את השדה לדריסת רגלי כל אדם לצורך לקיטת הפירות ("מעדני ארץ" ריש סימן ו). ברור שהפקר זה הינו לצורך לקיטת הפירות בלבד, והשדה איננו מופקר קודם להבשלת הפירות, או לאחר מכן, לצרכים אחרים. וכן מפורש בגמרא (נדרים מ"ב ע"ב) וברמב"ם הלכות נדרים (פ"ו הי"ג) לגבי מודר הנאה מחברו, שאסור לו להיכנס לשדהו אפילו בשביעית "אע"פ שהקרקע הפקר - גזירה שמא ישעה שם אחר שיאכל, ולא הפקירה אותה תורה אלא כל זמן שהפירות בתוכה", ומוכח שאין הקרקע הפקר אלא ללקיטת הפירות. וכ"כ במפורש גם הר"ן שם, וראה גם בריטב"א שם, ו"בכרם ציון" י"יז (עמ' קצ"ו במאמרו של הרב ח"י אקר).

הראויה לשימוש, וכמו"כ ברור, שהחקלאי לא ידאג לטיפול הנחוץ שהרי מדוע יטפל בעצים שפירותיהם עתידים להיות הפקר לכל?).

סביר, מוצדק והגיוני יהיה, שבעלי המטע או השדה יתנו את הסכמתם לבקשת ביה"ד בכך, שביה"ד ישכור דווקא אותם לצורך עשיית העבודות הנחוצות במטע, וישלם להם עבור עבודתם, בהתאם להסכם שיחתם ביניהם מראש⁵. לכאורה, אין בכך כל בעיה הלכתית ואף לא הערמה כלשהי, וכך צריך לפעול, לכתחילה, "אוצר ביה"ד אמיתי". אין לראות בעובדה שההסכם כולו מבוסס על כך שהחקלאי עצמו נבחר להיות שליח ביה"ד, הערמה או פיקציה הלכתית⁶.

4. חובתו של בית הדין למלא את התחייבותו ללא שיוור ותנאי

תפישה זו שונה לחלוטין מהתפישה המקובלת והרווחת כיום בעניין אוצר בית-דין. כדי להבהיר את ההבדל בין התפישה המקובלת ובין התפישה המוצעת כאן, אתייחס למספר

5. סביר להניח, שבכל מקרו אובייקטיבי מטעם ביה"ד היו בעלי המטע זוכים, כיוון שלאחרים קשה להתחרות עמם, שהרי רק להם יש את מערכות ההשקיה והדישון הנחוצות לטיפול במטעים ואת כל הכלים והמערכות הנחוצות בהישג יד, והם גם מומחים יותר מאחרים בהכרת המטע והטיפול בו. אלא שגם אם לא היה כך, וביה"ד היה יכול להשיג פועלים זולים יותר וטיפול טוב יותר, כאמור, בעלי המטע יכולים לעמוד על כך שהם יהיו אלו שיטפלו במטע, שהרי אם לא כן, הם לא ייאוו לתת את רשותם לבצע בו כל טיפול, ולציבור לא תהיה כל תוצרת שביעית. כמובן, ביה"ד יכול להחליט שבתנאים מסוימים עדיף שלא לטפל במטעים, כי העלות גבוהה מדי לציבור. שיקול זה, ביה"ד חייב לעשות כשלנגד עיניו עומדת אך ורק טובת הציבור שאותו הוא מייצג.

בעניין זה, יתכן ויש להבחין בין מצבים שונים. בגידולים, שבהם ביה"ד ראה צורך לטובת הציבור וצרכי טיפול בגידולם, ולצורך כך התקשר עם בעלי השדות לפני תחילת הגידול, וביה"ד קיבל על עצמו את הטיפול הנחוץ לצורך גידולים אלו, סביר, מוצדק והגיוני, שבמקרים אלו, בעלי השדות יתנו את הסכמתם בכך שביה"ד ישכרם כפועליו בתשלום מלא. לעומת זאת, במקרים בהם לציבור אין כל אינטרס וצורך בגידול מסוים, והחקלאי מטפל בו, או אף זורע אותו (לפני השמיטה) ביוזמתו ומתוך תקווה להשתכר מכך, הרי אם ביה"ד מחליט, לאחר מכן, שאכן כדאי לקצור את היבול עבור הציבור, הרי שאין לו כל חובה לשכור את החקלאי לצורך זה, שהרי אין הוא זקוק לרשותו של החקלאי לקטוף את היבול המופקר, ובמקרה כזה רשאי ביה"ד להכתיב את גובה הסכום שהוא מוכן לשלם עבור הקטיף והשיווק בהתאם למצב השוק ולאפשרויותיו האלטרנטיביות. הוא גם אינו צריך, ואולי אף אינו רשאי, לשלם לחקלאי עבור הוצאות הזרעה והטיפול בגידול שלא נורע ביוזמת ביה"ד ובשליחותו. וראה לעיל פרק שמיני סעיף 4.

6. לאור האמור, יש לפקפק ולערער על המציאות הרווחת שהחקלאים מטפלים במטע בהתאם למותר ולאסור, ולאחר מכן, אם אמנם הם פעלו לשביעות רצונם של ביה"ד, מאפשר להם ביה"ד לשווק את תוצרתם בשליחותו, ותחת שמו של ביה"ד המתיר להם לגבות את הוצאותיהם מהציבור, וביה"ד הוא זה שמכתיב ומאשר לחקלאי את גובה השכר שיקבל, והוא זה שמחליט על איזה חלק מהוצאותיו מותר לו לגבות תשלום מהציבור ועל איזה חלק אסור לו לגבות תשלום.

לענין, אין כל הידור בדרך זו, כיוון שמוכח מתוכה שאוצר ביה"ד הינו אינטרס של החקלאי, הפונה לביה"ד ומבקש את עזרתו, וביה"ד משמש ככלי בידי החקלאי לגבות את הוצאותיו ולקבל שכר על עמלו ותמורה לפירותיו בדרך היתר (ראה את תיאורו של ר' יואל אליצור ב"נקודה" בתשרי תשמ"ח לעיוות הרעיון של אוצר ביה"ד בצורתו זו). זאת, בשעה שהיה צריך להיות להיפך, שביה"ד מייצג את הציבור, וביה"ד הוא זה שפונה לחקלאי ומבקש את רשותו ואישורו לטפל בשדהו בשנת השמיטה על מנת שלציבור תהיה תוצרת גם בשנת השמיטה.

נקודות מקובלות במערכות אוצר ביה"ד הקיימות. בגיליון היובל של "הליכות שדה"⁷ נתפרסם מאמר המסכם את עניני אוצר ביה"ד מהבחינה ההיסטורית וההלכתית. במאמר זה, ניתן למצוא ביטוי לתפישות המקובלות במערכת אוצר בית-דין למהדרין. שם מצינו בין השאר את הקביעה הבאה:

"מהכסף שביה"ד גובה מהצרכנים הוא משלם את שכר החקלאי, כאשר הוא מתנה עמו מראש, שאם ביה"ד לא יצליח לגבות מהצרכנים מכל סיבה שהיא, לא ישלם ביה"ד לחקלאי". ובהמשך: "בשנת השבע אין לחקלאי סיכוי להרוויח, שהרי מותר לו לקבל רק שכר עבודתו והוצאותיו, כך שנשאר לו רק הסיכון שאפילו את שכרו לא יקבל".

העובדה ששכרם של החקלאים, שאמורים להיקרא שכירי ביה"ד, אינו מובטח, וניתן לשינוי חד צדדי ע"י ביה"ד, נשמעת כעוול משווע. אמנם המחבר צודק בטענתו, המכוונת להצדיק עוול זה, שסה"כ עניין הסיכון קיים גם בשאר שנים, שהרי כל שנה ושנה אין החקלאי בטוח שירוויח, והדבר תלוי בהצלחת היבול. אלא שיש הבדל מהותי בין שנה זו לשאר שנים. בניגוד לשאר השנים בהן החקלאי הוא בעל הבית על הפירות והוא עוסק עצמאי, וממילא, ככל עצמאי וככל בעל הבית הוא נכנס לסיכון ולסיכוי, בשנת השמיטה אסור לו להיות בעל הבית והוא עובד כשכיר. ההבחנה העיקרית בין שכיר ובין עצמאי, היא ששכרו של השכיר אינו תלוי בהצלחת היבול ובהצלחת הסחורה בה הוא עוסק, אלא הוא מקבל שכר על עבודתו בלי קשר לטיב היבול. ולכן גראה, שיש פגם יסודי בתנאי הקובע ששכרו של החקלאי השכיר אינו מובטח, אלא הוא תלוי בתוצאות מכירת היבול. גם מבחינה ממונית, ביה"ד כופה על החקלאי תנאי שלא יעלה על הדעת להתנות עם שכיר כלשהו. סביר להניח שכל חברי ביה"ד, והמזכירים ומנהלי החשבונות העובדים בביה"ד, וכמוהם גם כל צוות המשגיחים והמפקחים מקבלים את שכרם בלי שום תנאים ושירותים⁸, אע"פ שגם הם עובדי ביה"ד המשווק פירות שביעית, וא"כ מדוע יגרע כוחם של שלוחי ביה"ד העובדים למען ביה"ד בשדות ובמטעים? ואם בבי"ד אמיתי עסקינן, שבאמת שוכר פועלים באופן אמיתי ולא כפיקציה, הרי לא יתכן להתנות תנאי כזה, שגם מבחינת התחושה וגם מבחינה אמיתית הוא גורם לכך שהשכיר ירגיש למעשה כפי שהוא מרגיש בשאר השנים, שמלבד הדברים שחיים בידי שמים, האחריות כולה רוכצת עליו, ושבהצלחת שיווק הפירות ורמת מחיריהם תלויה מידת הכנסתו ושכרו. הסכם כזה יכול

7. הרב אליקים שלנגר. עמוד 23 ואילך.

8. איני דן כאן בשאלה ההלכתית אם בי"ד רשאי לקבל שכר עבור עבודתו, אלא במציאות המעשית שכל עובד שכיר אחר, ובכלל זה גם חברי ביה"ד, מקבל שכר חודשי עבור עבודה שמוותר ליטול עליה שכר או שהוא מקבל אותו כדמי בטלה, ושכר זה מתקבל ללא תנאים ושירותים. ראה ב"הליכות שדה" עמוד 35, שמועה בשם החו"א שאין לגבות תשלום עבור שכר ביה"ד. ולכאורה, הדברים אמורים רק אם חברי ביה"ד לא מקבלים כל שכר מקופת הציבור, אך אם חברי ביה"ד עוסקים בטיפול בפירות שביעית ע"ח זמן עבודתם שעבורו הם מקבלים שכר, הרי ששכר זה הינו חלק מהוצאות ביה"ד בטיפול בפירות שביעית, ואם כן, ברור לכאורה, שהוצאות אלו מותר לביה"ד לגבות מהציבור. לדוגמה, אם ישוב כלשהו משלם משכורת לרב, והרב עוסק בזמן עבודתו בענייני ביה"ד עבור הציבור, הרי לכאורה פשוט שביה"ד והציבור צריכים לשלם לישוב עבור כך שהרב לו הם משלמים כדי שיעבוד רב, עוסק באותו זמן בצורכי הציבור וביה"ד.

להתקבל רק אם הגישה היסודית היא שביה"ד עושה טובה לחקלאי, ולכן אין לחקלאי ברירה אלא לקבל את כל תכתיבי ביה"ד באשר לשכרו.

מובן שביה"ד יכול לערוך הסכמים שונים בינו ובין שכיריו. למשל, לקבוע הסכם קבלני שבו השכר ישולם בהתאם לטיב העבודה ותוצאותיה. אך נראה שלא יתכן לקבוע שהשכר עבור הגיזום, למשל, יהיה מותנה בכמות היכול שתתקבל, אלא לכל היותר בתוצאות הגיזום וטיבו. על אחת כמה וכמה שאי אפשר להתנות זאת בהכנסות ביה"ד משיווק הפירות, ובאותו דיבור, להגביל ולמנוע משלוחי ביה"ד המשווקים את הפירות כל אפשרות לסחור בפירות אלו ולמוכרם במחיר מקסימלי, כדי להבטיח את שכר עבודתם.

במאמר הנ"ל מובאות כדוגמה הנחיות ביה"ד לכרמי יין בנשיאות הרב קרליץ שליט"א, שם נאמר בסעיף הראשון: "לידיעת שליחי ביה"ד: במידה ואוצר ביה"ד לא יצליח לגבות מהציבור את כל הוצאותיו, יקבלו השליחים החזר רק בגין חלק מההוצאות בהתאם להחלטת ביה"ד". בעניי איני מבין. אם אמנם מדובר כאן על שכיר ומעביד - וכי כך הם יחסי פועל ומעביד, שוכר ושכיר בהתאם להלכות חושן משפט? וכי המעביד (ק"ו אם הוא ב"ד מכובד) יכול להחליט באופן שרירותי, לעשוק את פועליו ושכיריו? הרי שליחי ביה"ד - פועלים הם, וכשאר פועלים גם לגביהם מתייחסים דברי התורה "כי אליו הוא נושא את נפשו" וכל שאר הלכות פועלים. הייתכן שביה"ד ידרוש מפועליו לחתום מראש על הסכמתם לכך, שאין לביה"ד התחייבות לשלם להם את מלוא הוצאותיהם ושכרם?

האם יש אדם שהיה מוכן לעבוד כשכיר ימים ולילות אצל מעביד האומר לו, שבנוסף לעבודתו עליו להוציא הוצאות של אלפי ש"ח על חשבונו, ובסוף, ביה"ד או המעביד יחליט כמה לשלם לו ואיזה חלק מהוצאותיו יוחזר לו? רק אם נבין שביה"ד עושה טובה לחקלאי בכך שהוא מוצא עבורו סידור נאות להשתכר בשנת השמיטה, ניתן גם להבין שביה"ד יכול להתנות תנאים כאלו והחקלאים יקבלו זאת.

ועוד, אם מדובר בב"ד ושכירות אמיתית, הרי שההסכמים, כולל גובה התשלום שיקבלו שלוחי ביה"ד, היו צריכים להיחתם מראש, ולשלוחי ביה"ד היה צריך להיות ברור מלכתחילה על מה הם עתידים לקבל שכר ומה גובה שכרם. ואם אין אפשרות להגיע מראש להסכם מפורט, הרי שיש לקבוע הנחיות, כגון: אלו עבודות יעשו ע"י שלוחי ביה"ד ומה מחירה של שעת עבודה, ובסוף העונה יגישו הפועלים לביה"ד את חשבון הוצאותיהם וסיכום שעות עבודתם. לחשבון זה יוסיפו דמי שימוש בכלים ובמערכות שהפועלים נזקקו להם, וביה"ד יהיה צריך לשלם להם בהתאם לדיווחם ולדרישתם. כפי שנהוג במקרים דומים, כאשר מזמינים עבודה, שאי אפשר להעריכה באופן מדויק מראש (תיקון רכב במוסך, למשל), שלאחר העבודה מוגש למזמין העבודה חשבון הכולל מחיר חומרים, שעות עבודה וכו'. לא יעלה על הדעת, שמקבל העבודה שחתם על הוראת תיקון והזמנת עבודה, יודיע מראש שהוא ישלם רק בהתאם למה שיוכל לקבל מחברת הביטוח. ואם, למשל, חברת הביטוח לא תענה לתביעותיו, הוא לא ישלם על העבודה כלל, ואם היא תענה באופן חלקי, הוא ישלם בהתאם.

5. אין הידור שבעל השדה יפסיד בשנת שמיטה

מאותן סיבות, לא ברור כלל המקור לקביעה המוחלטת (שם), שהחקלאי איננו יכול להרוויח בשנה השביעית אלא רק להפסיד: "בשנת השבע אין לחקלאי סיכוי להרוויח, שהרי מותר לו לקבל רק שכר עבודתו והוצאותיו, כך שנשאר לו רק הסיכון שאפילו את שכרו לא יקבל". לענ"ד, אין כל הידור הלכתי בכך שבעלי השדות יפסידו בשמיטה בגלל היותם שכירים. וזאת בגלל ארבע סיבות:

א. לעיתים קרובות קורה בחקלאות שהענף מפסיד בחשבון כולל ואם יש רווח הוא קטן ביותר, אבל גובה שכר העובד השכיר מובטח.

ב. אין איסור מסחר לגבי שכר העבודה, והחקלאי יכול לעמוד על כך שיקבל שכר גבוה עבור עבודתו.

ג. אין איסור על מסחר הנוגע להשכרת מערכות ציוד שביה"ד זקוק להן לצורך הטיפול בשדה ובשיווק הפירות.

ד. פועלי ביה"ד יכולים לקבל את שכרם כקבלנים לביצוע כל העבודות הנחוצות להיעשות במטע מטעם ביה"ד, ושכרם כקבלנים איננו צריך ליפול משכרם כבעלי המטע. ויתכנו מקרים (במיוחד בחקלאות) בהם בעל שדה שיתן את כל עבודת השדה בקבלנות לאחרים, לא ירוויח מאומה מעצם בעלותו על שדהו.

נפרט נקודות אלו ע"פ סדרן:

א. שכיר העובד כשליח ב"ד מקבל שכר על עבודתו בלי קשר לטיב היכול, כך שיתכן מצב שבו בשנת השמיטה, אם הוא היה מוכר את תוצרתו ע"פ כללי היצע וביקוש, ובהתאם למצב השווקים והפירות, הוא היה משתכר פחות ממה שהוא יכול היה להשתכר כשכיר ששכרו מובטח ללא תלות וקשר למצב הפירות והשווקים. במערכת המקובלת, כשביה"ד איננו גוף כלכלי, ואין לו בדרך כלל תקציב לצורך טיפול בפירות, אין הוא יכול ליטול על עצמו אחריות על התחייבויות כאלו. לכן למעשה, תמיד החקלאי מקבל פחות ממה שהוא היה מקבל כעצמאי, דבר שאיננו הכרחי ודרוש מהבחינה ההלכתית הטהורה.

ב. כמו"כ, אם כאמור לעיל, בעלי השדות יכולים להתנות את הסכמתם לחת לביה"ד את הרשות לטפל בשדותיהם בשנת השמיטה ולשכור לצורך זה את המערכות הנחוצות לו לשם כך, בכך שביה"ד ישכור אותם כפועלים, אין גם כל פסול שבעלי המטע ינהלו מו"מ עם ביה"ד על גובה שכרם, שהרי אין כל איסור בשמיטה על מסחר הנוגע לגובה שכרו של פועל.

ג. לגבי השכרת מערכות ההשקיה, המחסנים והכלים - נזכרת במאמר הנ"ל דוגמה מהנחיות ביה"ד לכרמי י"ן הנ"ל (שם עמוד 42): "ביה"ד מכיר בהוצאות שהושקעו בכרם לצורך פירות שנת השבע. לדוגמה, אם מערכת ההשקיה נבנתה עבור מספר שנים, יסכים הבי"ד לכסות את החלק היחסי של שנת השמיטה" וכו'.

שוב יש לתמוה - ביה"ד איננו גוף המעניק תקציבים ומתנות לבעלי השדות (ממילא הביטויים "מכיר בהוצאות" או "סכים לכסות" אינם הביטויים החולמים ליחסי ביה"ד ובעלי השדות - שהם שלוחיו ופועליו). ביה"ד זקוק למערכות אלו לצורך הטיפול במטע ולשם כך הוא שוכר מערכות אלו מבעלי המטע. בעל השדה המשכיר רשאי להחליט להשכיר את כליו ומערכותיו רק עבור סכום המקביל, לדוגמא, ל-20% מערכם, במיוחד, אם הוא יודע שאין לביה"ד אלטרנטיבה אחרת. וכי יש בכך איסור שמטיה כלשהו? האם אסור להקלאי, הנאלץ בשנת השמיטה להפקיר את כל יבול שדהו, להרוויח בשנה זו את לחמו מהשכרת מערכת ההשקיה שלו או מהשכרת מחסניו? האם אין הוא רשאי לעשות בהם מסחר? ואם הדבר מותר, היכן מצינו שפלוני המבקש לשכור דירה או משרד מאלמוני יודיע שהוא מכיר בהוצאות שהושקעו בבית והוא מסכים לשלם יחסית למידת שימושו בבית?!

לכן, קשה למצוא פסול בכך, שבמקרה וביה"ד מעוניין וזקוק לשימוש במערכות הנמצאות בבעלותו של החקלאי, ביה"ד נענה לחביעת בעלי המערכות הללו, גם אם הם דורשים עבור השימוש בהן דמי שכירות כפולים או משולשים, ביודעם שלביה"ד אין אלטרנטיבה אחרת, וביודעם, שלביה"ד יהיה זול יותר לשכור מערכות אלו במחיר גבוה מאשר לבחור בכל אלטרנטיבה אחרת. לכאורה, המסחר האסור הוא בפירות שביעת בלבד, אך אין כל איסור בשמיטה על מסחר בנוגע לדמי שכירות, ואין גם כל סיבה שבעל השדה יאולץ ע"י ביה"ד שלא לעשות מסחר ושלא להרוויח מהשכרת מערכותיו ושירותיו.

ד. לכאורה, אין כל איסור לחתום עם שלוחי ביה"ד הסכמים קבלניים. בודאי מותרים הסכמים קבלניים פרטיים לגבי גיזום, השקיה, דילול, ריסוס וכו' (לפי מספר דונמים או מספר עצים וכד' ולא בהתאם להוצאות ושכר קבוע עבור שעות עבודה). אך גם הסכם קבלני לכל הטיפול כולו הוא לגיטימי מבחינת ביה"ד. לפי הסכם קבלני כזה, הפועלים ידאגו לפיקוח על השדה, לייעוץ מקצועי, להשגת כל הכלים הנהוצים לצורך העבודה, לקניית החומרים הנהוצים לטיפול בשדה, לתיקונים, לרישומים משרדיים עבור ביה"ד, לשיווק ולהנהלת חשבונות ועוד. במקרה כזה רשאי ביה"ד לקצוב להם שכר גבוה, שאיננו קשור ואיננו מותנה כלל בהוצאותיהם ובשעות עבודתם בפועל, כפי שנעשה וכפי שמקובל בכל הסכם קבלני.

נראה, שהסיבה לכל התנאים שנידונו לעיל - תנאים הפוגעים בבעלי השדות מבחינה ממונית - היא העובדה, שמצד אחד, לביה"ד אין את היכולת הכלכלית ואת הכישורים לבצע את תפקידו, ולקחת על עצמו את האחריות הממונית הנוגעת לטיפול בשדות ובפירותיהם בשמיטה, ולשכור פועלים, באופן אמיתי, שיטפלו במטעים ובקטיף הפירות ובשיווקם לטובת הציבור, ולכן הוא מעוניין שבעל השדה ימשיך לשאת באחריות הממונית; ומצד שני, הוא רוצה למנוע את האיסור שבעל השדה ימשיך לנהוג כבעל הבית, ולכן הוא מתערב וקוצב לו את השכר באופן חד צדדי, כדי להוכיח שלמעשה בעל השדה איננו בעל הבית, וכמ"כ, הוא מבטיח, ע"י תנאים אלו, שהוא - ביה"ד - לא יפסיד ולא יקלע לקשיים כלכליים.

לכאורה נראה, שהרעיון האחרון שהועלה בדבר הסכם קבלני בין ביה"ד לשלוחיו, הוא רעיון שיכול להוות פתרון למלכוד שבו נתון ביה"ד. רעיון זה יכול לאפשר לביה"ד להגיע להסכם הוגן ואמיתי עם שלוחיו, ויחד עם זאת, להבטיח שביה"ד לא יקבל על עצמו התחייבויות מעבר ליכולתו. להסבר מפורט של ההסכם קבלני כזה ולהבנת ההצדקה וההגיון הפנימי שבו - יוקדש הסעיף הבא.

6. הצעה להסכם בין בית דין ללא "גב כלכלי" ובין בעל השדה

לקראת שמיטת חשמ"ז, נוהל מו"מ ארוך ומיגע לגבי האפשרות להעביר את מטעי גוש עציון לטיפול ביה"ד. מהר מאוד נוכחנו לדעת, שאין אנו כבית דין מסוגלים להתחייב לשלם לשלוחי בית הדין את שכרם ואת הוצאותיהם - לא בסוף השיווק כשהחשבון הסופי יוגש לנו, ובודאי שלא בעת שבה תעשה העבודה בפועל. כל מאמצינו להיעזר בקבלת "ערבונות" מ"יעדות שמיטה" גדולות ובעלות גב כלכלי רחב ואיתן יותר משלנו - ועדות שהיו אמורות לקלוט את פירות השמיטה מאתנו - אף הם עלו בתוהו.

בשלב זה, עלתה הצעה (ע"י בעלי המטעים שאיתם ניהלנו את המו"מ) להסדר קבלני כדלהלן: בעלי המטע - שיטפלו במטעים ובשיווק הפירות בהתאם להנחיות ביה"ד - יגבו על כל הפירות שישווקו בשליחות ביה"ד את מחירי השוק לפירות מקבילים, פחות המישה אחוז⁹, וזה יהיה שכרם עבור כל עבודתם, עבור כל הוצאותיהם, עבור השכרת הכלים, המערכות השונות, המחסנים, שירותי המשרד וכו', ולמעשה, גם עבור ה"ביטוח" שהם נותנים לביה"ד, שבמקרה ולא יהיה יכול או מחירי השוק יהיו נמוכים, הם מסתפקים בשכר נמוך יותר¹⁰. לאחר ששקלנו הצעה זו, ראינו שבמצבנו הנוכחי, כבי"ד ללא כל גב

9. כהיכרא שאכן יש כאן תשלום לשכירים או קבלנים, ויש כאן וזיתוד על הכנסה כלשהי כביטוי לזיתוד על הכנסה בגין הבעלות על המטע והפירות. למעשה, חמשת האהוזים הללו מסתכמים בשיעור גבוה יותר מכיוון שההוצאות רגין הנומיטה גדולות יותר מאשר בשאר שנים (גיזומים הדורשים יותר זמן, דילול פירות וענפים מסובך ואיטי יותר, אריזה ומדבקות מיוחדות, שיווק מבוקר ומפוזר יותר, פיקוח ביה"ד וכו').

מבחינה מעשית, גם במקרים אחרים בהם ביה"ד סיכם עם שכיריו ופועליו על תשלום בהתאם להוצאות ושכר עבודה, הרי שכדי להבטיח את עצמו מפני תקלות בלתי צפויות שעוללות למנוע ממנו את החשלום לפועליו, עליו לגבות בעת חלוקת הפירות בהתאם למחירי השוק, לפחות, עד לרגע שהוא יהיה בטוח שיש בידו את הסכום המלא הנחוץ לו על מנת לעמוד בהתחייבויותיו. וזאת על מנת למנוע מצב, כפי שקרה לכמה וכמה בתי דין שרצו להיטיב עם הציבור וגבו מחירים נמוכים, שבסופו של דבר לא עלה בידם לגבות את כל הסכום שהיה נחוץ להם לכיסוי הוצאותיהם והתחייבויותיהם. מניסיון השמיטות הקודמות למדנו שהיכול שנקטף עלול להיות קטן באופן משמעותי ממה שמעריכים וצופים המומחים מראש. בשמיטת חשמ"ז הניבה חלקת אפרסק בכפר עציון פחות מ-50% מהכמות הצפויה, ובדובדבן הזמוץ הגיע היבול לכדי רבע מהכמות הנקטפת בשנה רגילה, ועוד.

10. יש להבהיר מעט את עניין "הביטוח". ביה"ד שאינו יכול להיות בטוח שיוכל לשלם את שכר פועליו במלואו, קונה למעשה "ביטוח", המבטיח לו שאם תהיה בעיה והוא לא יוכל למלא את התחייבויותיו, יכסה הביטוח שנקנה על ידו את כל התחייבויותיו. ביטוח כזה יכול ביה"ד לקנות בחברת ביטוח (אם זו תסכים לכך), או אם הפועלים עצמם מוכנים למכור ביטוח כזה לביה"ד, מגיע להם תשלום נוסף עבורו.

כלכלי, אין לנו כל אפשרות לשכור פועלים זולים יותר לטיפול במטעים שעליהם אנו מופקדים לטובת הציבור, וכיוון שכך, הסכמנו להצעה זו¹¹.

התלבטויותינו לא היו לגבי עצם ההסכם הקבלני, שבו נראה שאין כל פסול, שהרי ביה"ד רשאי לשכור פועלים בהסכמים קבלניים, כמו גם בהסכמים אחרים. ההתלבטות והספק נבעו מהעובדה שהשכר לא נקבע באופן מוחלט, אלא באופן יחסי למחירי השוק ולטיב הפירות שיתקבלו - דבר העלול לגרום לכך שלשלוחי בית הדין יהיה אינטרס לדאוג לכך שהפירות יחולקו באופן ובמקומות שיגדילו את הכנסותיהם. בגלל ספק וחשש זה, התנינו את הסכמתנו זו בכך, שלקראת סיום העונה יבדקו הוצאות לעומת ההכנסות, כדי לוודא שאין אנו - כבי"ד - משלמים מחיר מוגזם, מעבר להוצאותיהם ושכר עבודתם של שלוחי ביה"ד. אלא שלאמיתו של דבר, יתכן ומבחינה הלכתית צרופה, אין צורך בבדיקה כזו, והסכם "קבלני" כגון זה הינו הסכם תקף לכל דבר, שאינו סותר את עקרונות עבודת ביה"ד ואת חובת הפקר המטעים בשנת השמיטה.

עקרונית, גם אם ביה"ד היה מגיע להסכם שיאפשר לפועליו לגבות תשלומים זהים למחירי השוק, כל עוד מדובר בהסכם ברור ומוגדר מראש, והפועלים ממלאים אחר כל הוראות ביה"ד בעניין המלאכות והשיווק, אפשר לראות את החקלאים כשלוחי בי"ד וכשכיריהם.

אם נשאל, כיצד יתכן שמחיר הוצאות בית הדין בפירות הפקר יהיה זהה למחיר פירות שאינם הפקר, וכיצד יתכן שבעל מטע ישתכר בשנת שמיטה שכר זהה לשנה רגילה, למרות שהפירות הופקרו על ידו? נאמר שבהחלט יתכן, שבעל מטע מסוים, המוכר את סחורתו באופן עצמאי יגלה בסוף שנה מסוימת, שלאחר ניכוי כל הוצאותיו, התמורה עבור כל יום עבודה הגיעה ל-60 ש"ח, בשעה שכשכיר בביה"ד הוא מקבל תמורה של 100 ש"ח ליום עבודה. אם כן, שכרו כשכיר לא רק זהה, אלא יכול להיות גם גבוה יותר. במציאות ימינו לא קשה למצוא שכירים המרוויחים יותר מאשר חקלאים עצמאיים. העובדה שהוא מקבל בסופו של דבר אותו סכום כמו שהיה מקבל לו היה סוחר בפירות באופן רגיל,

11. בדרך כלל, כאשר לחקלאים יש רק אלטרנטיבה אחת, מלבד ההסכם עם בית הדין, והיא הפקר האדמות ומציאת מחייתם בעבודה לא חקלאית, יתכן שהם יסכימו להיות יותר גמישים באשר לגובה שכרם, ואולי אף יהיו מוכנים לכל תכתיבי ביה"ד באשר לתנאי העסקתם. אך במקרה שלפני החקלאים עומדת הצעת "עסקה" אחרת (שהותרה להם הלכתית ע"י רבותיהם) עם גוי שמוכן לקנות את כל מטעיהם ולהעסיקם בתמורה מלאה בדיוק כמו בשאר שנים, הרי שיש לכך השפעה גדולה על כל מהלך המו"מ שבין החקלאים ובין ביה"ד - לרעת ביה"ד. כאשר אלטרנטיבה זו איננה קיימת, יש סיכוי להגיע להסכם הוגן והגון מצד שני הצדדים. זאת, כיוון שבעלי המטע יודעים שללא הסכם עם ביה"ד, הם יאלצו לחפש ולמצוא את פרנסתם במקום אחר, וכן הם יאלצו לטפל טיפולים הכרחיים במטע כדי למנוע נזק לשנים הבאות - טיפולים שיהיו עבורם השקעה ללא כל תמורה. מצד שני, ביה"ד יודע שללא הסכמת הבעלים לתת לו את האפשרות לטפל במטע, לא יהיו לציבור פירות שמיטה. כיוון שכך, ניתן וצריך להגיע להסכם הוגן שממנו "ירויחה" שני הצדדים: הציבור שיזכה בפירות שמיטה, ובעלי המטע שיזכו במקור הכנסה, בשנה שבה הם אינם יכולים להתפרנס ממסחר בפירות מטעיהם.

איננה שוללת את האפשרות שהוא מקבל שכר על עבודתו והחזר הוצאות בלבד, במיוחד, כשמדובר בחקלאות ששם הרווח איננו גדול בדרך כלל¹².

גם אם יש, במקרים מסוימים, מטע או גידול המכניסים רווח נאה לאחר ניכוי ההוצאות וימי העבודה, עלינו להיות מודעים לאמור לעיל, שלמעשה האיסור בשמיטה הינו לסחור בפירות, אך אין איסור לסחור ולהרוויח מהשכרת כלי עבודה, בתי ארצה, כלי רכב, מחסנים, מקררים, מערכות השקיה וכו'. כמו"כ, אין איסור על החקלאי לקבל שכר מלא ומכובד עבור קבלת אחריות לעבודות קבלניות עבור ביה"ד, או עבור הדרכה חקלאית או עבור הנהלת חשבונות וכדומה. לכן בסופו של דבר, גם אם ההכנסות עולות על ההוצאות¹³ ומחירי ימי העבודה, הרווח יכול בהחלט להיזקק לזכות סעיפים אלו¹⁴.

7. תשלום עבור עבודות שנעשו קודם השמיטה ודרכי הגביה מהציבור

באותו גיליון של "הליכות שדה" במסגרת המאמר המסכם את עניני אוצר ביה"ד מצינו גם את ההתלבטות הבאה:

"האם יכול ביה"ד לגבות גם את ההוצאות של החקלאי ולשלם את שכרו על מה שעשה לפני שביה"ד שכרו אותו?" (שם עמוד 24). בהמשך שם: "אמנם מצאנו שהתירו לקחת רק שכר והוצאות עבור הלקיטה וההובלה, אך לא מצאנו שהותר לגבות את שכר העבודות הקודמות ללקיטה" (עמוד 33). בשם החזו"א מובא שם שהסתפק אם מותר לחשב בחשבון ההוצאות גם השקעות שקודם השמיטה ולשלם גם על העבודות שקודם הלקיטה, שהרי בתוספתא מדובר רק מקצירה ואילך (עמוד 35).

לכאורה, לאור מה שהובהר לעיל, שביה"ד איננו "מאשר" לחקלאים לגבות את הוצאותיהם, אלא ביה"ד גובה את הוצאותיו שלו - הוצאות שקיבל על עצמו בהסכמים שחתם עם פועליו, במגמה לדאוג לפידות עבור הציבור - לא יתכן לומר, שביה"ד לא ישלם לשכיריו בהתאם למה שסוכם מראש. אם ביה"ד טיפל במטע, ולצורך כך, שכר פועלים ומערכות שונות הנוצרות לו, ברור שמותר לו לגבות מהציבור את הנחוץ לו לצורך כיסוי כל התחייבויותיו אלו. כל ספקו של החזו"א יכול להיות מובן רק על רקע המצב הנהוג

12. למרות האמור נראה, שיש חשיבות לקבוע שהמחיר יהיה נמוך ממחירי השוק, בעיקר, משום היכרא, להדגשת העובדה שהפירות הפקר ושהעוסקים בשדה אינם בעלי הפירות (יש להשוות רעיון זה לאריסות שבה האריס העובד בשדה מקבל 80% מהיבול ובעל השדה מקבל 20%)

13. יש לקחת בחשבון, שהעובדה שאין הוא יכול לעבוד כרגיל מייקרת את הוצאותיו מעבר לשנה רגילה.

14. יש לדון גם בשאלה הנוגעת להלכות ריבית: האם ביה"ד המוכן להסכים לתשלום שכר עבודה גבוה מהמקובל, בהתחשב בעובדה שהפועלים מקבלים את שכרם רק זמן רב לאחר שהתחילו בעבודתם עבור ביה"ד, עובר על איסור ריבית? לכאורה נראה, שכיוון שאין כאן כל הלוואה, אלא הסכם מראש לגבי גובה התשלום שישולם לחקלאים, אין בכך איסור, וזכותם של החקלאים לעמוד על כך שבהסכם יקבע להם שכר גבוה, בהתחשב בעובדה שהם מקבלים שכר זה רק לאחר זמן רב. שהרי אם לא יקבלו שכר גבוה יותר מכל פועל יומי רגיל, מדוע שיסכימו לעבוד כשכירים אצל ביה"ד - המתנה עמם, בניגוד לכל בעל בית אחר - ובניגוד למצוות התורה "בימו תתן שכרו", ששכרם ישולם רק כעבור מספר רב של חודשים? נראה שכמו שאין לביה"ד בעיה של "בימו תתן שכרו" אם הדבר נקבע בהסכם מראש, כך אין בעיה של ריבית אם אין תוספת עבור המתנת המעות אלא שמראש נקבע שכר גבוה יותר.

בבתי הדין, שבמקום לשכור פועלים כפי שמורה ומתירה התוספתא, ביה"ד מאשר לחקלאים לאחר מעשה (לצורכם ולא דווקא לצורך הציבור), הוצאות ושכר עבודה עבור עבודה שעשו בהיתר. ובמציאות זו, שכאמור, איננה מהווה מערכת אוצר ב"ד אידיאלית לכתחילה, אמורים דברי החזו"א הללו¹⁵.

לגבי השאלה כיצד גובה ביה"ד את הוצאותיו מהציבור - לא מפורש בתוספתא מהיכן שילם ביה"ד את שכר הפועלים ששכרו (ראה הערה 1). נראה שהדברים אינם מפורשים, כיוון שאין בכך כל נפקא מינה. ביה"ד שילם את שכר הפועלים מתוך קופתו ותקציבו. אם היה לביה"ד כסף בקופתו, לא היה צורך בגביה מיוחדת לצורך זה. ואם הפרוטה לא הייתה מצויה בקופתו, היה ביה"ד צריך לגבות לצורך זה מס מיוחד. השאלה היחידה במקרה זה היא, האם ביה"ד גובה מס זה מהציבור כולו, או שהוא מטיל מס זה על כל אחד המקבל את הפירות, והוא מונע את הפירות ממי שאיננו משלם.

נלענ"ד, שאם ברור שהתשלום המשולם בעת חלוקת הפירות נקבע ע"י ביה"ד, והוא מיועד לביה"ד לצורך התשלום לפועליו ושכיריו, גם אם ביה"ד יטיל מס מיוחד על מקבלי הפרי, והוא ימנע את הפרי ממי שלא משתתף במס זה בהתאם למה שנקבע ע"י ביה"ד, אין בכך בעיה הלכתית. זאת, כיוון שקופת ביה"ד ממומנת בכל מקרה ע"י הציבור, וע"כ זכותו של ביה"ד לקבוע מס שיוטל על הציבור לצורך זה. הדבר ההגיוני והמעשי והצודק ביותר הוא להטיל את המס באופן יחסי על אלו הנזקקים לשרותיו של ביה"ד ונהנים מכך¹⁶.

באשר לדרך הגביה המעשית ממקבלי הפירות, עומדות בפני בית הדין שתי אפשרויות:
א. לקבוע תשלום אחיד לכל אורך העונה, מבלי להתייחס לגדלו ולטיבו של הפרי.
ב. לקבוע את התשלומים ביחס מסוים ל"מחירי השוק" של פרי מקביל¹⁷.

15. יתכן גם שהסיבה לספק נובעת מההתלבטות, האם ביה"ד יכול ורשאי להתחיל בפעולותיו לפני שלב הקטיף. נראה, שאם ביה"ד אמנם מתחיל בפעולותיו לפני שלב הקטיף ואינו רואה בכך מניעה הלכתית, וכפי שצידדנו לעיל לגבי מקרים בהם יש אינטרס ציבורי באספקת היבול, בודאי שמחובתו לשלם על כל מה שנעשה בשליחותו, והוא רשאי לגבות מהציבור ממון לכיסוי הוצאותיו. אם כן, גם מבחינה זו, המציאות בה ביה"ד נכנס לפעולה רק בשלב הקטיף ולאחר שהחקלאי זרע ועיכר את הארמה ביחזמתו, יש בה חסרון היוצר בעיה הלכתית.

16. ובעניין זה ראה במאמרו של הרב י. שביב ב"תחומין" ו'.

17. דהיינו, אם ביה"ד מעריך, למשל, שהוצאותיו יגיעו ל-1,000,000 ש"ח, ושכמות היבול שתגיע לאוצר בית-דין תהיה כ-50 טון, וכמו"כ הוא מעריך, שבהתאם ל"מחירי השוק" המשתנים בהתאם לזמני השיווק, לגודל הפרי ולטיבו, הוא היה יכול לגבות 1,250,000 ש"ח, אזי עומדות בפניו שתי אפשרויות איך לגבות 1,000,000 ש"ח. האחת לגבות על כל ה-50 טון שבידיו 2 ש"ח לק"ג, בין אם מדובר בפרי הנמכר בשוק כ-4.5 ש"ח ובין אם מדובר בפרי הנמכר בשוק ב-0.2 ש"ח. והשניה, לגבות 80% ממחירי השוק בהתאם לסוגי הפרי ולזמן השיווק וגם אז הוא יגיע ל-1,000,000 ש"ח (80% מ-1,250,000 ש"ח). אלא שבהתאם לאמור לעיל בהערה 9, כדי שבית הדין לא יעמוד בפני הפתעות בלתי צפויות עליו לגבות מרגע התחלת השיווק 90%-95% ולא 80%, עד שיהיה בטוח שיש בידו את הסכום המלא הנוחץ למילוי כל התחייבויותיו.

יתרוגה של השיטה הראשונה הוא בכך שניכרים הדברים יותר שאין כאן כל מסחר, אלא גביית הוצאות בלבד; יתרוגה של השיטה השנייה, שהיא מבטיחה שביית-הדין לא יגבה בשום מקרה תשלום הגבוה ממחירי השוק לפני מסוג מסוים בזמן מסוים. אלא כל פרי ופרי בהתאם לסוגו, לגודלו ולעונתו יימסר ע"י ביה"ד תמיד תמורת תשלום הנמוך ממחירי השוק באופן יחסי. כמו"כ, מונעת שיטה זו עיוות מבחינת גביית הוצאות ביה"ד מהצרכנים - גבייה המתנהלת יחסית להנאה שנהנים הצרכנים מביה"ד. כפי שלא מקובל שביה"ד יגבה אותו תשלום ממי שמקבל ונהנה מ-10 ק"ג וממי שמקבל רק 3 ק"ג, כך לא יתכן שביה"ד יגבה אותו תשלום ממי שמקבל פירות באיכות מעולה וממי שמקבל פירות מאיכות ירודה.

סיבה פרקטית שאף היא מקנה עדיפות לשיטה השנייה היא, שביית-הדין לא היה מצליח לשווק פרי, שהיה צורך לגבות עבורו מעבר למחירי השוק לפני מקביל. המציאות הוכיחה (לפחות, בשמיטת תשמי"ז) שלא הייתה ועדת שמיטה או תחנת חלוקה שקלטה פרי מבית-הדין, בשעה שעמדה בפניה אלטרנטיבה זולה יותר, וברוב המקרים, גם כשאלטרנטיבה זו הייתה לקחת מפירותיהם של אלו שאינם מ"בני עמך".

סיבה נוספת לעדיפותה של השיטה השנייה היא, שבהתאם לשיטה הראשונה קיים חשש גדול של "לפני עיוור", כיוון שהדבר עלול לגרום לסוחרים שונים לנסות להשיג את הפרי בזול ולמוכרו במחיר הרגיל, וע"י כך לעשות בו מסחר גמור.

אם בית-הדין בוחר באלטרנטיבה השנייה הרי זה מצדיק, לא רק לשנות את גובה התשלום שנגבה בעת חלוקת הפרי, בהתאם ל"מחירי השוק", אלא גם למיין את הפרי לסוגים ולגדלים, ולקבוע תשלום שונה לכל סוג ולכל גודל. במגמה להגיע בחשבון כולל וסופי לסך כל הוצאותיו (וראה גם להלן פרק י"ד סעיף 1). במקרים שהדבר אפשרי, מבחינת הצרכנים הקולטים את הפרי, כמובן עדיף, שביית-הדין ישנה מאופן המיון הרגיל בשאר שנים ויסתפק במיון גס יותר, שאיננו נהוג בדרך המסחר הרגילה (וכמו שעדיף, אם אפשר, שלא לגבות הוצאות בשקילה מדוקדקת ומדויקת, אלא להסתפק בהערכות ובגביית תשלום לארזיה, וכפי שאמנם נעשה במספר מקומות).

8. הצעת מסגרת לאוצר בית דין ארצי עם "גב כלכלי"

למרות כל האמור להצדקת מערכת אוצר בית דין שהוצגה בסעיפים הקודמים, נראה, שהבעיה העיקרית היא שעל פי שיטה זו, לפחות למראית עין נראה, שבעלי השדות סוחרים בפירותיהם כמעט כרגיל, כשהם מעניקים הנחה סמלית ללקוחות¹⁸. לכן, יש לענ"ד

18. אם כי כאמור לעיל, הנחה זו מבטאת אולי את העובדה, שבשנה זו אין חם בעלים, ובהנחה זו הם מוותרים על החלק שבו היו זוכים בתמורה לבעלותם על השדות. ובכל אופן עלול להיווצר מצב שבו לא יהיה ניכר ולא יהיה מורגש שינוי משמעותי משאר שנים, שהרי החקלאים ימשיכו לקבל את שכרם כרגיל והם יקבלו תמורה כמעט מליאה עבור פירותיהם. אם כך, במה מתבטא שהפירות הפקר בשנת השמיטה? הרי התפיסה הפשוטה אומרת שאם אסור לחקלאים לסחור ולהרוויח מפירותיהם בשמיטה, תהיה הכנסתם נמוכה יותר באופן משמעותי מאשר בשנים רגילות. אלא שלאמיתו של דבר, העובדה שהחקלאים לא יפסידו בשנת השמיטה איננה אומרת שכך הם אינם מקיימים את מצוות השמיטה כהלכתה. התורה לא ציוותה עליהם לסבול קשיי פרנסה בשנה זו, וחקלאי שיש באפשרותו לקבל עבודה

עדיפות להצעה נוספת של מערכת אוצר ב"ד ארצית שתערוך עם בעלי השדות והמטעים הסכמים שלא יהיו תלויים באופן מוחלט בכמות היבול ובטיבו. הסכמים אלה יבטאו באופן אמיתי שהחקלאים העובדים בשליחות ביה"ד הינם שכירים ולא סוחרים. כדי לחתום על הסכמים כאלו זקוק ביה"ד לגב כלכלי שיאפשר לו לחתום על הסכמים מסחריים לכל דבר ולעמוד בהם. כמובן הגוף שינהל את המערכת - "תנובה", "מועצת הפירות" או כל גוף בעל יכולת כלכלית ושיווקית - חייב לפעול בהתאם להנחיות ההלכתיות שיקבל מהסמכות ההלכתית האחראית לאוצר ביה"ד. למערכת כזו יהיו מספר יתרונות שהעיקריות שבהן:

א. למערכת בעלת "גב כלכלי" וניסיון שיווקי יש את הניסיון והאמצעים הנחוצים לעריכת הסכמים אמיתיים עם החקלאים לגבי עבודתם כשכירי בית הדין.

ב. מערכת שיווק מסודרת תוכל לדאוג לאספקת תוצרת פירות וירקות לציבור כולו. ומבחינה זו, היא תעשה את תפקיד ביה"ד באופן טבעי ובאופן הטוב והיעיל ביותר, כשלהשגחה עומדים עומדים תקציבים, סניפי שיווק, חנויות, מערכות גבייה וחשבונאות שיאפשרו לה למלא את תפקיד בית הדין כראוי, ויחננו לה יתרון על פני בתי הדין הקטנים, המייעדים את הפירות רק למגזר קטן יחסית, ומונעים את אפשרות ההנאה מהפירות מציבור רחב. בכך לענ"ד יש פגם מסוים מבחינת הפקד הפירות לציבור כולו.¹⁹

9. הצעה להסכם בין בעלי השדות לבית הדין הארצי

מבחינה מעשית ניתן להציע הצעות רבות ומגוונות להסכם כלכלי בין ביה"ד ובין החקלאים והמשקים ולהלן מובאת הצעה אחת לדוגמה:

ההערכה הראשונה העומדת ביסוד הצעה זו היא ששליש מהוצאות הטיפול במטע הינן הוצאות קבועות שאינן תלויות בשיעור תנובת הפרי (כגון, מים, דשן, חומרי הדברה וכו'), ואילו שני שליש מההוצאות הינן יחסיות לכמות הפרי (אריזות, קירור, הובלה וכו').

כשכיר בשנה זו תמורת שכר הגון - יבורך, ואין בכך כל בעיה הלכתית. מה שחשוב ומה שקובע האם מצוות השמיטה מקוימת הוא - האם כל הפעולות במטע נעשות בשנת השמיטה אך ורק לאחר אישור ביה"ד ובהתאם להנחיותיו, האם נעשו כל הפעולות הנחוצות לפני השמיטה בהתאם לדרישת ביה"ד, והאם השיווק נעשה אך ורק בהתאם להנחיות ביה"ד וע"פ הכרעותיו, ורק למקומות שביה"ד קבע. זה מה שיוצר את ההבדל האמיתי וזה מה שמבטא באמת מי בעל הבית על המטע בשנת השמיטה - האם בעל המטע או הציבור באמצעות ביה"ד. העובדה שהחקלאים מקבלים כשכירים שכר הולם ומכובד אין בה כל פסול.

19. לפני מספר שנים נדונה הצעה מעשית לשיתוף פעולה עם "תנובה" שעקרונותיה נוסחו כדלהלן:
 1. "תנובה" תשתתף בניהול אוצר ב"ד שיקלו את כל המטעים של ההתיישבות הדתית וכל מסגרת חקלאית אחרת תרצה ותסכים להצטרף להסכם.
 2. "תנובה" תהיה הזרוע הכלכלית, הביצועית והשיווקית של בית הדין.
 3. "תנובה" תגיע להסכמים מוקדמים (בהתאם להנחיות בית הדין) עם בעלי המטעים על גובה התמורה שהם יקבלו כקבלנים או כשכירים של ביה"ד, כשאחריות השיווק וגביית ההוצאות תהיה מוטלת על "תנובה".
 4. "תנובה" תפקד על ביצוע העבודות במטעים ע"י מדריכים מטעמה, כמובן, בתאום עם הסמכויות ההלכתיות בביה"ד, שינהו את "תנובה" לגבי המלאכות המותרות והאסורות בכל מקום ומקום.

הערכה נוספת היא ששליש מימי העבודה המושקעים בעבודות המטע הינם קבועים (השקיה, ריסוס, דילול, גיזומים מותרים וכדומה), ואילו שני שליש תלויים בכמות הפרי (קטיף, מיון, אריזה, שיווק וכו').

הערכה נוספת (המבוססת על ניסיון בתי דין רבים) היא, שההכנסה הרגילה מכל מטע שהוא בהתאם למחירי השוק הרגילים איננה חודגת, לאחר ניכוי הוצאות הגידול, מתשלום סביר עבור ימי עבודה ועבור השימוש בכלים ובציוד²⁰.

כמו כן סביר להניח כי רמת שכר הוגנת שתספק את החקלאים כתמורה עבור עבודתם כשכירי ביה"ד, תלויה ברמת השכר שלהם בשנים רגילות.

על פי הערכות והנחות אלה ניתן להציע את ההסכם הבא:

החקלאי (או המשק) יתחייב לבצע את כל העבודות במטע על הצד הטוב ביותר, ובהתאם להנחיות המדריכים החקלאיים שיהיו אחראים על המטע מטעם ביה"ד. כל החומרים, התשלום לשכירים והדאגה לכל הכלים הנחוצים יהיו ע"ח החקלאי ובאחריותו. החקלאי לא יעשה כל מלאכה ופעולה ללא הנחית מדריכי בית הדין ואישורם.

ביה"ד יתחייב על תשלום 35% מההכנסות הממוצעות ל-3 השנים האחרונות שקדמו לשנת השמיטה, ללא כל קשר והתחשבות בכמות היבול שיתקבל.

עבור כל ק"ג שייארז וישווק ע"י החקלאי ועל חשבוננו, ישלם ביה"ד 65% מהמחיר הממוצע לק"ג (בהתאם לטיב ולגודל) בשלוש השנים האחרונות²¹.

לענ"ד, בהתאם להצעה זו, החקלאי מקבל את שכרו, מצד אחד, בהתאם לעבודתו, ומצד שני, בהתאם לרמת שכרו (רמת השכר עבור יום עבודה) שהוא מורגל אליה בשנים

20. לעיל (סעיף 6) הוזכר ההסכם שנערך בין ביה"ד ובין יישובי גוש עציון בשמיטת תשמ"ז (גבית 95% ממחירי השוק). בסיום העונה, לאחר חשבונות רבים ומורכבים, נוכחנו לדעת, שאף על פי ששלוחי ביה"ד קיבלו באופן זה, שכר מכובד ביותר, הם לא התקשו להגיש חשבון מפורט על כל הוצאותיהם ועבודתם, חשבון שהגיע (ואף עלה מעבר) לסכום שבסופו של דבר אכן הם קיבלו.

21. לדוגמה, יעויין בטבלה הבאה המבהירה את ההצעה:

שנה	הכנסה שנחית מהמטע	מחיר לק"ג סוג א	מחיר לק"ג סוג ב
תשנ"א	1,000,000 ש"ח	4.00 ש"ח	2.00 ש"ח
תשנ"ב	1,200,000 ש"ח	4.20 ש"ח	1.70 ש"ח
תשנ"ג	800,000 ש"ח	3.80 ש"ח	2.30 ש"ח
ממוצע שלוש שנים	1,000,000 ש"ח	4.00 ש"ח	2.00 ש"ח

לפי ההסכם המוצע בשנת תשנ"ד יקבל המשק הני"ל 350,000 ש"ח ללא קשר ליבול שיתקבל (35% מההכנסה הממוצעת בשנים האחרונות) + סכומים נוספים תלויים בכמויות היבול ובטיבו וכולהלן: אופציה א: היבול הסופי היה 200 טון סוג א ו-100 טון סוג ב.

אופציה ב: היבול הסופי היה 150 טון סוג א ו-50 טון סוג ב.

באופציה א' המשק יקבל בנוסף לסכום הקבוע עוד 650 אלף ש"ח: 65% ממיליון ש"ח (200 אלף ק"ג כפול 4 ש"ח + 100 אלף ק"ג כפול 2 ש"ח).

ואילו באופציה ב' יקבל המשק בנוסף לסכום הקבוע עוד 455 אלף ש"ח: 65% מ-700 אלף ש"ח (150 אלף ק"ג כפול 4 ש"ח + 50 אלף ק"ג כפול 2 ש"ח).

לפי הצעה זו אין כל קשר בין התשלום לבעל המשק - שליח בית הדין - למחירי השוק בפועל בשנת השמיטה תשנ"ד, כך שנמנע מסוחר בפירות שביעית.

האחרונות. ע"פ הצעה זו, יתכן מאוד שהחקלאי לא יקבל את מלוא התמורה שהיה יכול לקבל אם היה עושה מסחר בפירות כמידי שנה, ומצד שני, יתכן מאוד שהוא יקבל שכר גבוה יותר מאשר היה יכול לקבל אם היה עושה מסחר רגיל בפירות (דבר שכמעט ולא אפשרי במסגרות ביה"ד הרגילות). עובדה זו, מבטאת את היותו שכיר ולא בעל הבית הסוחר בפירותיו. למותר לציין, שהסכמים כאלו המבטאים בית דין אמיתי, אינם יכולים בד"כ להתבצע ע"י בי"ד שאין לו עוצמה כלכלית גדולה²².

הדרך המוצעת כאן, שלא כמו הדרך הקודמת של גביית 95%, נראית בעיני כדרך שיש בה יתרונות רבים, לכתחילה, על פני מערכות אוצר בי"ד ששיווקו פירות בקדושת שביעית בשמיטות שעברו. היתרונות העיקריים הם: ביה"ד מחלק את הפירות לציבור כולו; ביה"ד חותם מראש על הסכמים שיש סיכוי גדול שהוא יוכל לעמוד בהם ושיבטאו אל נכון את העובדה שבשנת השמיטה בעלי הקרקעות אינם עצמאיים אלא שכירים, שהכנסתם תלויה בעבודתם ולא בכמות ובטיב יבולם; אין כל קשר בין התמורה שמקבלים שכירי ביה"ד לבין מחירי השוק בשנת השמיטה; לרשות ביה"ד עומדות מערכות ורשתות שיווק גדולות המסוגלות להביא את הפירות לצרכנים בכל מקום וללא מתווכים רבים שיעשו בפירות סחורה; ולבסוף, לביה"ד יכולה להיות, בדרך זו, שליטה רבה על קביעת המחירים לצרכן, ובחלק נכבד של המקרים, מדובר בקביעה מדויקת של המחירים הסופיים שבהם יקבל הציבור את הפירות.

מובן שדרך זו מעלה גם מספר שאלות הלכתיות שידונו בפרקים הבאים.

10. סיכום ומסקנות

א. כדי להגיע לכך שבית הדין המטפל במטעים ימלא את תפקידו כהלכה, ויעסיק את פועליו ושלוחיו כשכירים, המקבלים את שכרם בהתאם להסכמים שנחתמו מראש, ולא בהתאם להצלחת שיווק הפרי ובהתאם לרמת המחירים הכללית בשווקים, על בית הדין להיות גוף בעל עוצמה כלכלית, שיהיה באפשרותו לחתום על הסכמים ולמלא אותם, בלי קשר ישיר לשיווק הפירות. יש טעם לפגם בכך שביה"ד - כתוצאה מהיותו חסר אמצעים כלכליים - קוצב את שכר פועליו ומאשר את הוצאותיהם באופן חד צדדי ולאחר מעשה, בהתאם לאפשרויותיו לאחר שיווק הפירות.

ב. מטרתו של בית הדין (וממילא, גם ההיתר ההלכתי להקימו ולשווק את הפירות דרכו) אינה לסייע לחקלאים בעלי המטע, אלא לדאוג לציבור לפירות. לצורך זה, זקוק ביה"ד להסכמת בעלי המטעים לטפל במטעיהם את הטיפול המותר והנחוץ לצורך קבלת יכול

22. יתכן והיה מקום, שבי"ד המעונין לדאוג לציבור, יקדים ויעשה תוכנית מנויים, שבה כל מנוי ישלם מראש, או יפקיד תשלומים חודשיים בידי ביה"ד, כאשר כל מנוי כזה יבטיח לו לקבל מנת פרי ומנת ירק שבועית. באופן כזה, יהיה ניכר מאוד שאכן ביה"ד הינו נציג הציבור ודואג לצרכיו, וכמו"כ, יהיה ניכר שאין כל מסחר וכל תשלום עבור הפירות עצמם. הדבר החשוב מכל, שתוכנית כזו תאפשר לביה"ד לחתום על הסכמים ברורים ואמיתיים עם שלוחיו הפועלים בשמו. אף על פי שרעיון יפה הוא, ספק אם הדבר מעשי כאשר מדובר בהקפים גדולים של פירות וירקות, ולכן, נראה שיש להעדיף את הדרך המוצעת בגוף הדברים.

בשמיטה, וכן לקבל את רשותם לשכור ולהשתמש בכליהם ובמערכותיהם לצורך זה. אין כל איסור על בעלי המטע להתנות את הסכמתם בכך שביה"ד ישכור אותם כפועלים או קבלנים לביצוע עבודותיו, ואין כל איסור לנהל מו"מ מסחרי לכל דבר לגבי גובה השכר של שירותיהם וגובה התמורה שיקבלו תמורת עבודתם. לביה"ד יש אינטרס לעשות הכל כדי לקבל לידיו את הטיפול במטע לטובת הציבור. מצד שני, לבעלי המטע היודעים שלא הסכם עם ביה"ד הם יאלצו לחפש ולמצוא את פרנסתם במקום אחר, יש אינטרס להגיע להסכם עם ביה"ד - הסכם שיכול לתת להם הכנסה מוכבדת כמשכירי ציוד וכפועלים, או כקבלנים המכירים ומורגלים בעבודת המטע. ניתן וצריך להגיע להסכם הוגן שממנו "ירוויחו" שני הצדדים. מצד אחד הציבור שיזכה בפירות שמיטה, וגם בעלי המטע שיזכו במקור הכנסה בשנה שבה הם אינם יכולים להתפרנס ממסחר בפירות מטעיהם.

ג. אין חובה הלכתית שהמחיר שגובה ביה"ד לכיסוי הוצאותיו יהיה פחות ממחירי השוק לפירות מקבילים. אך ודאי שיש בכך הידור והיכר שבשנה זו לא נעשה מסחר רגיל בפירות. מובן שאין כל איסור על החקלאים להשתכר כשכירים יותר מאשר היו משתכרים כחקלאים עצמאיים וכבעלי שדות.

ד. אין כל בעיה של הערמה, או בעיה הלכתית אחרת, בהעסקת בעלי המטעים כשכירי ביה"ד.

ה. ביה"ד רשאי להגיע להסכמים קבלניים סבירים והגיוניים עם פועליו ושליחיו ולשלם בהתאם להסכמים אלו, שלא ע"פ החזר הוצאות ותשלום עבור ימי עבודה. אין פגם בכך שבהסכמים אלו יקבע תשלום יחסית למחירי השוק הנהוגים, אם הצדדים מסכימים לכך. יתרונם של הסכמים כאלו הוא שביה"ד איננו מסתכן באי יכולת לעמוד בהתחייבויותיו. מובן שהסכמים אלו צריכים להיעשות ע"י ביה"ד מתוך מגמה של טובת הציבור.

ו. ההסכמים עם החקלאים יקבעו מראש בדיוק כמה יקבלו החקלאים עבור עבודתם. וזאת בהתחשב כמובן במרכיב המשתנה של כמות היבול, שיש לו השפעה רבה על כמות העבודה וההוצאות של החקלאים.